

Васил Тоциновски

КНИЖЕВНО-ИСТОРИСКИ ТЕКСТОВИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА ВАСИЛ ИЉОСКИ

Васил Иљоски во македонската литература пред сè е еден од основоположниците на македонската драмска литература и театар. Но тој во својот повеќе децениски активен творечки ангажман исто така, не помалку значајни и творечки резултантни ќе ги остави мноштвото студии, огледи и записи за македонскиот јазик, фолклор, литература и театар, и не само на македонски теми и за македонски автори, туку и за оние од други земји, народи и култури. Не мал број страници Иљоски ќе испише за значајни, би рекле пресудни настани и процеси, личности и дела од традицијата и континуитетот на македонската литература. Тоа се текстовите се браќата Димитар и Константин Миладинови, Григор Прличев, Крсте Петков Мисирков и Кочо Рацин. Иако како по правило пишувани поводно, тие не само што го прошируваат и збогатуваат интересот и значењата на Иљоски по одделни прашања од македонската книжевна историја, туку пред сè посведочуваат и потврдуваат автор кој извонредно добро ги знае нештата, умее прецизно и вредносно да ги разгледува, толкува и ситуира, аналитички да ги открие времето и условите на нивното создавање и мудро низ воспоставената дистанца како единствена можна мерка за трајната вредност, точно да ги одреди нивното место и значење во македонската традиција, континуитет и ентитет. Препрочитувајќи го одново, сметаме дека македонската наука за литература како да го заборавила и не се сетила никогаш притоа да се повика и на неговите суптилни аналитички студии по многу релевантни прашања за развојот и тенденциите во македонската литература. Да се повика на неговите ставови и оценки, размисли и дилеми изречени и пред повеќе децении за прашања кои сега ни се чини дека започнуваат со нас и дека токму ние сме оние кои ги откриваат и разрешуваат. Мислејќи и пишувајќи за Васил Иљоски како драмски писател, подзаборавивме или пак заборавивме дека тој е автор на студиозни и вредносни текстови за фолклорот и јазикот, литературата и театарот, за искусниот педагог, учен и патријархален човек кој несебично се вградува себеси во сè она што го создава и ни го остава како своја сопствена трага и вредност.

Текстот *„Стогодишнината на браќата Миладиновци“*,¹ подвигот на Димитар и Константин како да се изедначува со сите востанија и буни, идеали и жртви на македонскиот народ во долгиот и макотрпен век на своето пресоздавање и препознавање, во вечна борба против сите туѓи пропаганди и интереси, а за извојување на

своите национални и социјални права и слободи. Таа нераскинлива врска со својата земја и народ за Иљоски се основниот и единствен предизвик и за појавата и за вредноста на секое човечко ангажирање и дело. Тие извираат од сопствената почва и средина, претставуваат нивен жив и врвен одраз, необорлив аргумент пред секакви интереси и негирања, тие се и татковински аманет и историски долг. Изникнати и поставени во животот и идеалите на сопствениот народ, стогодишнината од смртта на браќата Миладиновци како индивидуален чин и судбина се прелева во колективното меморирање на Македонија, а тоа нагласува уште на почетокот во својот текст авторот е „вистинско мерило за нивната величина и за високата и трајна вредност на нивното дело“. Националната определеност се изразува низ чувствата на приврзаност и љубов кон својот народ во судбинското време кога нацијата ги прави првите чекори на сопствено оформување. Во тие челни редови од периодот на нашето национално будење посебно место и значење имаат Миладиновци. „Борбата за народен, македонски јазик, во времето на браќата Миладиновци, највидна манифестација на стремежот за национална индивидуалност и слобода, борба во која тие беа први меѓу првите, и нивната заедничка работа за објавувани народни умотворби создадени на тој, македонски јазик, тоа се две битни и основни компоненти длабоко вградени во темелите на величествената градба која македонскиот народ, денес независен и слободен, ја подига во братска заедница на југословенските народи“. Хуманистичкиот и интернационалистички дух на Васил Иљоски ги исполнуваат и осмислуваат севкупностите на неговите животни и творечки врвци. Ако сам себе не се сакаш и почитуваш, никој друг тоа нема да го стори за тебе, порачува древната мудрост. И секогаш и секаде треба да бидеш сам и свој на своето. Тоа се идејата и идеалот во егзистенцијата, но на човекот му е судено да биде и да живее со луѓето и светот околу себе, и нив да ги почитува и сака не помалку од тоа и толку колку што го прави за себе. Довербата, почитта и соработката меѓу народите и државите е цивилизациска придобивка. Таа ниту во еден миг не побегнува од будното око и разумна мисла на Иљоски.

Браќата Миладиновци и нивното капитално дело се знак на препознавање и идентификација на Македонија. Тие длабоки корени од нашето минато и поучуваат дека тие во не мала мера се „плод и на братска взаемност и соработка: словенското чувство, љубовта за народниот јазик“ како процеси и низ вредности и кај другите народи и култури. Па авторот посебно укажува на нивната соработка со бугарските интелектуалци како резултат на историските неминовности и заедничката борба против големо-грчката

Цариградска патријаршија. Во тие историски процеси авторот посебно се задржува на посебноста на македонската нација. Авторитетно и аргументирано одговара на никогаш нестивнатите туѓи пропаганди и интереси дека: „Меѓутоа, постојат вештачки бисери, вештачки, исконструирани тези и теории, но не постојат и не се создаваат вештачки нации. Нациите се создаваат по пат на историски процеси, специфични за различни народи, движења и борби, со пролевање крв. Многу крв е пролеана, многу животи се жртвувани во процесот на создавање на македонската нација. Меѓу нив, пред сто години, се жртвувани и животите на браќата Миладиновци“. Во тие темни и непознати времиња од историјата која како по некое непишано првило секогаш кон Македонија се однесувала како маќеа, авторот опстојано се задржува на условите и тенденциите како научна аргументација. Зашто „ако се остане на ова нивно субјективно определување, тогаш ќе може да се заклучи дека тие навистина биле Грци. Но тој заклучок ќе се судри со објективната вистина. Објективно тие не биле и не можеле да бидат Грци ни тогаш кога се декларирале како такви, па ни подоцнежните нивни декларации како Бугари немаат такво објективно важење какво што им се придавало, и, анахронично, уште им се придава. Такви декларации резултираат од објективно, историски обусловена субјективна ограниченост, однеразграниченост, неиздиференцираност, нерасчистеност на поими и имиња на народ, народност, националност“. Има вредносна мерка од универзален карактер која точно и ја одредува големината на едно човечно дело. Такво дело ни завештаа и браќата Миладиновци. „Вистина е, историски факт е дека браќата Миладиновци се заслужни и за бугарскиот народ. И може да биде многу радосно и тој да им го оддава своето признание и да го празнува нивниот јубилеј, што би придонесувало за зближување и за развивање братски и добрососедски односи, но само кога не би се негирал историскиот факт дека браќата Миладиновци се синови на македонскиот народ“. Безбројни се тие прекрасни примери на личности и дела кои градат мостови меѓу народите и државите, а за некои од нив пишува Иљоски, како што се борецот за слобода Његош, Христо Ботев, за трагите по Вуковиот пат, за комиката на Јован Стерија Поповиќ или пак за делото на Александар Николаевич Островски. Припаѓајќи си себеси, на својот народ и својата татковина, човекот и неговото дело во истовреме стануваат и придобивки на светот. „Така, браќата Миладиновци со нивното животно дело, гледани не само историски, во нивното време, туку и во денешново, длабоко се поврзани со нашиот народ, со неговата ослободителна борба и тие како непресушни струи се влеваат во современите текови на нашата

култура. Таа трајна вкоренетост произлегува од фактот што тие беа способни да вникнат во битниот и основен стремеж на народот за слободен живот и што успеаја да нурнат длабоко во изворите на народниот творечки гениј и да го изнесат на видело најдрагоценото, најквалитетното што тој го создал во областа на поетското јазикотворештво“.

Стогодишнината од поемата „Сердарот“ на Григор Прличев е повод за текстот „И лоров и трнов венец“. И самиот наслов мошне прецизно го одредува животниот пат и творечкиот подвиг на големиот поет кои се протегаат меѓу двете крајности од смислата и логиката на егзистенцијата. Поемата на нашиот најголем поет од XIX век, роден и ненадминат поет, е дело со високи уметничко-естетски вредности и бесмртно, ненадминато, и уште како творба „недостигната во нејзиниот жанр во нашата литература“. Клучното прашање што си го поставува авторот на текстот и на кое треба да одговори гласно е поставено уште на почетокот. „Но, напишана е на грчки јазик, и затоа се поставувало дури прашање дали воопшто е дело на нашата литература“. Се поставува постојано актуелното прашање за така наречените двотатковински автори, присутно на голем број литератури во светот. Прашањето за јазикот е едно од основните, но не значи тоа ниту апсолутен, ниту единствен мерник. Па набројува низа други компоненти кои ја идентификуваат литературната творба, како што се духот, нејзината идеја, темата, побудите за нејзиното создавање како и намерите, нејзината порака или тенденција. „Овие компоненти можат да бидат и претежни, а во специфични случаи, јазичката компонента дури сосема може да го загуби своето важење на битен и решавачки критериум“. Во примерот со поемата на Прличев, смета дека има таков специфичен случај. „Звучи парадоксално, но тоа е непобитна вистина дека таа поема е напишана на грчки јазик да би се означила и осведочила со самата себе како творечки чин на една афирмација и победа на друга национална посебност и самобитност, словенска, објективно историски од денешен аспект македонска, во однос на грчката, и особено во однос на големогрчката, агресивна, асимилаторска политика спрема словенскиот етнички елемент“. Во овие неколку редови Иљоски како да сумирал и да кажал сè што треба да се каже како трајна вистина.

Аналитичката разработка на проблемот укажува на мноштво аспекти од поставеното прашање. Тематски поетот преземајќи го јунакот на македонската народна песна Кузман Капидан, поемата строго ја одреува во нејзиниот народен дух. Наспрема таа очигледност, е онаа врска со концепцијата, дикцијата, изразните стилски средства, со поетиката на Хомер. И не треба да се

димензионира непотребно таа врска, туку смета авторот дека е „поважно да се согледа колку длабока е содржинската слеаност на неговата поема со народниот дух, колку нејзиниот инспиративен извор суштински се наоѓа длабоко во народната песна и во реалноста на народниот живот, во животот и на самиот поет како син на својот народ“. Трагајќи по автобиографското во поемата, Иљоски смета дека „Сердарот“ е поетска автобиографија на Прличев, не е тоа само неговата „Автобиографија“, во која се откриваат и препознаваат најелементарните и најсуштински внатрешни волумени во личноста и судбината на поетот. Оттука смета тој дека „Прличев со својата поема е длабоко автентичен изразител на една битна и важна карактеристика во историскиот живот на нашиот народ: на упоритата, нескршливата отпорност, со која тој се запази од загинување, истраја, се одржа, карактеристиката која е основна карактерна црта во ликот на јуначната мајка на јунакот Кузман Капидан“. Тоа изедначување на индивидуалната, личната со судбината на колективот авторот ја проследува низ животните и творечки врвици, во единството на човекот и творецот во Прличев. Така мошне сугестивно се обработуваат прашањата за јазикот кој претставува проблем и колизија што најдлабоко интимно и најсилно го потресува и мачи, судбината дека Прличев по раѓање е едно, а по школување друго. „До таква неверојатна висока мерка ја овладеа и асимилира грчката култура. Но за среќа, не се случи и таа него да го асимилира“.

Возвишениот миг на поетска слава и можноста се што сака да добие и да има во животот, Прличев ќе го вратат на неговите праизвори. Без двоумење го отфрла лавровиот венец, жртвувајќи го на својот народ и на својата татковина. „Таква е високоморалната сублимација и трансформација на една човечка слабост. на едно себично чувство. Во својата поетска визија, поетот веќе однапред му го отстапи својот лавров венец на народниот јунак, за тоа што тој го „сторил во светата борба, борејќи се за татковината“.

Јазикот Прличев го потресува, раздвојува, го противречи, унесреќува. Патот до лавровиот венец Васил Иљоски смета дека не претставува одраз на љубов кон тој јазик и неговиот народ, ниту пак желба да се афирмира како поет во грчката литература. Поемата се носела длабоко во себе, и таа насобрана огромна енергија да ја напише поемата таква каква што е, јасно дава до знаење дека не може да биде напишана на друг јазик освен на грчкиот. „Тој си поставил задача да се искачи на поетскиот Парнас на високо стапало на тогашната грчка литература и од таа височина да и нанесе тежок и осетен удар на големогрчката мегаломанија и мегалоидеја, идеја и навредлива и опасна за неговиот народ“. И потоа го започнал патот

до венецот од трње. „Само Прличев поднесе за својот народ жртва од таков карактер и од такви размери“, констатира Иљоски и додава „жртвувајќи го во себе поетот, заради борецот за слободата и напредокот на својот народ“. Така останува верен на себе, на својот народ и на светото македонско дело. Нема ништо поубаво од можноста да се учи и да се изразува на мајчиниот јазик. Но и во тие околности на големобугарската Егзархија, Прличев ќе се судри со не помалку тешкотии и зла од оние на големогрчката патријаршија. Новиот јазик на кој продолжи да се изразува, не беше само нова замка, туку и ново поголемо разочарување и промашување.

Во редицата горди и заслужни македонски чеда е и Крсте Петков Мисирков. Пример на морален и интелектуален лик, со извонредно чувство за одговорност, искрен и непосреден до последниот збор, срце исполнето со немерлива љубов кон сопствениот народ и татковина, и крајно буден патриотизам, ете како Иљоски го чувствува и доживува Мисирков. Нему ќе му посвети четири обемни и значајни текстови. Првиот од нив е „*За книгата на Крсте Мисирков „За македонските работи“*“ по повод педесетгодишнината од Илинденското востание, а се совпаѓа и со јубилејот на педесетгодишнината од книгата на Мисирков. Нивната врска ни малку не е случајна, зашто „врзана е таа со него со она што е главен и битен дел од нејзината содржина, што е нејзин дух. Пламените слова на таа книга, - а таа е една од книгите кои се напишани со такви слова, - се непосредни одблесоци од револуционерниот пламен и пожарот на востанието“. Таа книга која се појавува во огнот и смртта од востанието, со мирис на штотуку пролеаната крв, доаѓа како верен одраз на македонската реалност, како израз на чувствата, мислите и стремежите на македонскиот народ во тој исклучителен миг од неговата опстојба. „Сознанието и чувството дека сум Македонец треба да стојат повисоко од сè друго на светот. Македонецот не треба да се обезличува живеејќи меѓу Бугари и Срби... Ние не сме егоисти. Ние не мислиме само за себе. Ние сме готови да им услужиме на Србите и на Бугарите со услов нашата услуга да биде доброволна, не принудна“, зборуваше Мисирков. Поаѓајќи од тој негов исказ, Васил Иљоски запишува дека со пламено патриотско чувство, со здрав разум и реализам, со широко-градост и без трошка шовинизам Мисирков го формулира македонскиот патриотизам. И првпат толку јасно и темелно е тоа изразено во неговата книга „*За македонските работи“*. Таа уверливо го покажува процесот на формирањето на македонската национална мисла, а таа самата во исто време обележува и претставува една фаза и момент на висок степен на тоа формирање, бесспорно, највисок до тогаш, констатира Иљоски. Низ научната аргументација тој го

проследува и ги искажува своите ставови и оценки за долгиот и тешкиот процес на формирањето на македонската национална свест пред него, за побудата од неуспехот, а востанието и потребата македонците да поведат беспощедна борба против сите туѓи пропаганди и интереси, да развиваат своја национална култура, литература, јазик. „Се слично задлабочување како во прашањето за литературниот јазик, Мисирков во својата книга „За македонските работи“ влегува и во областа на историјата, литературата, културата и со факти, со прониклива анализа, со здрава и јасна логика во полемички, но секогаш одмерен и достоинствен тон, - непобитно ја докажува вистината дека постои македонска нација, вистина толку оспорувана и одречувана“. И одново посебно се задржува на сожителството, при што смета дека Мисирков во принципот на братството и единството на сите народности стои на позицијата на „Манифестот“ на Крушевската република.

Обемната студија „*Националната програма на Крсте П. Мисирков*“ е всушност предавање одржано на свечениот собир во МАНУ на 25 декември 1973 година, посветен на Мисирков, односно по повод седумдесетгодишнината од излегување од печат на неговата книга „За македонските работи“. Авторот и неговото дело се единствена смисла и назнака нивна, во која е суштината на неговата национална програма „за работа на полно национално осамосознавање и единство на македонскиот народ, како неопходни предуслови за реализирање на националниот идеал: самоопределување и ослободување“. Со право како резултат на реалноста таа и припаѓа на онаа ангажирана и тенденциозна литература, како да е напишана по порачка и задача на денот, но таа ги има сите потребни вредности да го надмине денот и да стане фундамент кој вечно ќе зрачи и ќе значи. Низ сериозна и темелна работа Мисирков не ќе остави ниту еден несогледан или неразбран факт за македонското национално прашање. Националната програма ја изградил на теоретско-научна подлога и националната свест станала најефикасно оружје против се и сешто што посегнува врз индивидуалноста и иднината на Македонија. Тој јасно ги гледал динамичните развојни историски процеси во нивните дијалектички противречности и промени, тука и прашањата за народот, народноста, нацијата кои не се еднаш и за секогаш дадени и разрешени. Аналитички е обработено и прашањето за „сепаратизмот на Мисирков, покрај тоа што е полн во смисла на докраен, - покрај одделување, го означува и со зборовите отцепување, откинување, отчекнување, - е, значи, и целосен така, што се однесува на сите народи: бугарскиот, грчкиот, и српскиот, чии влади имаат претензии на Македонија и уште една трета содржина на поимот сепаратизам

на Мисирков е неговото широко и консеквентно опфаќање сите релации и области: политичката, културната, јазичната, со тежиште на националната“. Тој круг прашања се тема и во третата негова студија озаглавена „Крсте Мисирков и македонското прашање“. Со познавање на историјата и низ студиозно нејзино аргументирање, авторот остава страници на сериозен труд за релевантното прашање од постоењето и опстојбата на секој народ. „За македонското национално прашање Мисирков има целосна, органски разјасната концепција, која длабоко вникнува дури во историските негови корени и условености, па преку современата негова даденост, оди се докрајно негово развивање и решавање во иднина. Македонскиот народ, дел од племенскиот комплекс на јужнословенските етнички маси, е на пат на оформување во посебна нација, на истиот пат по кој веќе поминале порано оформените јужнословенски народи. Агресивните интервенции и пропаганди на балканските соседи тој процес само го забавуваа, но не можат да го запрат и да го спречат, зашто во него дејствува длабока историска нужност и зашто за тоа оформување македонскиот народ ги има сите нужни услови, географско-економски - територијална и економска целост; културнојазички - еден, централен, говор ги обединува сите дијалекти во единствен, посебен јазик; останува уште Македонија да се оддели и осамостои во посебна државно-политичка единица“. Во таа посебна книга би рекле што Васил Иљоски ја испишува за Крсте Мисирков е и четвртиот текст „Крсте П. Мисирков (1874-1926)“, еден сумарен и сублимиран запис за свеста и совеста на светото македонско дело. “Необичната судбина на Мисирков беше да биде поборник, утврдувач и бранител на индивидуалноста на македонскиот литературен јазик, македонската култура и нација во тоа време на скоро полн вакуум кога тие беа најжестокото негирани и кога беше најтешко да се најдат и формулираат аргументи за нивното постоење“. Само во такви пресудни и тешки мигови од опстојбата на македонскиот народ, горостасно израснуваат и се потврдуваат неговите непокорни синови кои како патоводни ѕвезди блескотат и укажуваат, покажуваат и потврдуваат на вистината кој си и што си, од каде си и каде е твојата иднина. Своите интересирања од областа на македонската книжевна историја Васил Иљоски логички ги заокружува со текстови за личноста и делото на основоположникот на современата македонска литература Кочо Рацин.

За Рацин ќе напише два текста. Студијата „За поетскиот лик на Кочо Рацин“ би рекле мунициозно проникнува во суштината на творечката лабораторија на поетот пред сè, кој ќе отвори и назначи нова своја епоха во македонската литература. Необичниот и редок

успех на Рацин во литературата не е никакво чудо, смета авторот, не е тоа ниту гениј „од бога даден“, туку е резултат на напорна, истрајна и упорита работа. Марксистичката наука и револуционерната теорија и практика, борбата на работничката класа се она што му помогнале да го најде и да го реализира својот творечки и револуционерен пат. Но тој е и поет „со такви познавања, покрај тоа, може да ги открие и покаже и причините на ропството и да го осветли и покаже и патот за слободувањето. Таков поет е, пред сè реалист. И, потоа, тој е вистински и наполно социјален и револуционерен поет“. Во творечката природа на Рацин, авторот на текстот го согледува присуството на „реализмот и модернизмот, пред сè, не треба да се конфронтираат на тој начин, што едниот да биде, да се третира како апсолутно позитивен, а другиот апсолутно негативен“. Тој судир на книжевните правци Иљоски опстојно го анализа во времето и условите кога живее и создава Рацин, смета дека модернизмот тогаш не е носител на нови, прогресивни и здрави тенденции, но пак големината на поетот е токму во тие прилики што израсна неговиот здрав талент. Таквиот инстинкт ќе му овозможи успешно да ги совлада сите бујни и матни матици од правци. Оценката е децидна: „Таа литература, наречена тогаш социјална, е литература на напредни и револуционерни писатели, кои пред се цврсто стојат на принципите на реализмот и реалистичкиот метод на создавање а потоа се стремат да ги доразвијат постигањата на реалистичкиот правец така, што литературата да одговара и да биде на висина на новата стварност и на општиот општествен и идеолошки развој, револуционерно забрзан со Октомвриската револуција“ Но, сето тоа не значи дека поезијата на Рацин нема и слабости, но веднаш забележува дека тие се едвај осетни и богато се компензирани со мноштво квалитети. Слабостите не се одраз на талентот, туку пред сè тие произлегуваат од објективните ограничености и тешките услови во кои се живеело и создавало.

Рацин е еден од оние отпуштени, прогонувани и затворани луѓе, а неговата стихозбирка „Бели мугри“ една од оние забранувани и уништувани книги. „Така Рацин е во сè во полна мера типичен претставник на писател на социјалната литература на југословенските народи од времето меѓу двете војни“. Во тоа погубно време неговата книга е еден од оние први и судбински чекори, уште повеќе и патоказ во создавање на македонската литература. Во услови кога македонскиот јазик е забрануван и жестоко казнуван секој обид на негова афирмација, авторот го поставува одново прашањето на дводомните писатели. Живеејќи, образувајќи и создавајќи во туѓи земји и на туѓи јазици, Иљоски наведува неколку извонредно значајни примери на автори кои

Македонија „ги даде не за себе, а за други литератури, за други народи“. Тие се Стојан Христов, Коста Абрашевиќ, Христо Смирненски и Никола Вапцаров. А Рацин најпосле, го даде за себе, „за својата литература, за нејзиното ново раѓање, разрастување и расцветување“. Тој е нераскинливо врзан со својот народ и со својата татковина. „Предметот на Рациновата поезија, сведен на неговата основа, како основен мотив, е: маката, болката, револтот и бунтот, отпрвин стихиен, а после свесен, и стремежот за ослободување на македонскиот работник - аргат во условите на ропство и експлоатација. Тоа е предмет од необично голема важност и широчина“. Неговата поезија одразува една моќна и оригинална поетска индивидуалност, во која се препознава длабок и снажен отпечаток од народното поетско творештво. „И, тоа органско и складно проникнување и слевање, покажува како народната песна, и со својата содржина - со мотивите, и со својата форма - изразните средства, можела во тој случај да биде компонента и позитивен творечки фактор и во личната поезија која е во голема мера, претежно интелектуална, која е во полна мера реалистички верен одраз на една нова, суштествено изменета општествена реалност, во однос на реалноста одразена во народната песна и која, најпосле, претставува надминат, повисок степен во развитокот на поезијата во однос на самата народна песна“.

///??Покрај овој текст поводно напишан на десетгодишнината од трагичната смрт на поетот, Васил Иљоски нему ќе му се оддолжи со нов текст „Кочо Рацин денес меѓу нас“, искажување на традиционалните XIV Рацинови средби во Титов Велес во 1977 година. Рацин е наша национална вредност и драгоценост за светот мерена со највисоки достоинства за поетот, револуционерот и хуманистот кои вечно ќе траат и живеат. „Имал зошто да се роди човекот чие живеење трае и по неговата смрт, трае во неговото дело, кое како со својата висока уметничка вредност, така и со здрав и борбен виталистички став и поглед на светот, го афирмира животот и дава потврда за бесмисленоста и неодржливоста на апсурдистичките, очајувачки црни гледања и сфаќања за бесмисленоста, поминливоста и безвредноста на човековата егзистенција, зашто смртта не го уништува не само вечно обновуваниот живот на човечкиот род, туку и индивидуалниот живот на човек што по себе оставил трајно дело“. Човекот и светот треба да се освојуваат, да се радуваат и да живеат, да создаваат нови вредности, да ги надминуваат и победуваат сите порази и зла, да бидат ука и поука за иднината и секогаш нов и чист пат до неа. Секако дека литературата вон од ваквите начела не би имала никаква смисла.

Васил Иљоски својот интерес кон македонската книжевна историја го сосредоточил кон неколку значајни имиња од нејзината традиција и континуитет: браќата Димитар и Константин Миладиновци, Григор Прличев, Крсте Петков Мисирков и Кочо Рацин. Животни и творечки врвици кои се межници во македонското духовно богатство, во неговата национална преобразба и создавање, своевидна идентификација на индивидуалната со колективната свест и совест, со судбината и индината на македонскиот непокор. Одбирајќи вакви би рекле клучни личности и нивните дела во изборување на сопствените национални и социјални права и слободи, авторот земал не помала и одговорна задача да пишува за нив. Тој не истражува низ нови и непознати архиви, не дава неоткриени факти и податоци, туку врз она што е веќе придобивка на македонската наука за литературата ги поставува и гради своите мислења и расудувања, ставови и оценки. По тоа што тој го прави не е ни прв ни последен. И пред него подоста анализи и синтези уверливо и трајно зборуваат и ги потврдуваат процесите, личностите и делата кои и него го тангираат. Кој е сопственикот творечки печат што Васил Иљоски го остава во овие свои текстови и тоа што нас не привлекува кон нив и кон обврската за овие страници. Уште во нивното прво читање авторот ни се посведочува како зналец и мудрец кој секогаш има што да каже и умее тоа да го каже. Се определува за личности од висок морален и творечки капацитет, кои претставуваат и своевидни симболи, знаци на препознавање и идентификација кога се мисли, зборува или пишува за Македонија. Тоа се должи на нивното длабоко вкоренето чувство во судбината и перспективите на својот народ и родната грутка, во нивните вечни борби со луѓето и со животот, како верен одраз на она што најдлабоко се чувствува и мисли, се сака и сонува. Оттука Васил Иљоски и го поставува прашањето секогаш низ еден аналитички пристап во контекст на неговото време и низ спектарот на политичките, економските, образовни и културни прилики, не само како констатација, не само како свое гледање, туку и како сопствен став и децидна оценка. Нив системно ги бара во единството на човекот и творецот, во нивната прецизна хронологија на формирање и пресоздавање, и секако притоа најважно е делото. Тоа е всушност и појдовната точка на творечкиот интерес на Иљоски. Негова побуда се само дела со трајни и универзални вредности, дела кои на највеличествен начин го покажуваат и потврдуваат македонскиот непокор со кој се препознаваме во светот, но со кои возвратно и тој светот се препознава во нас. Иљоски не е само автор кој во себе има акумулирано многу знаење. Педагог со извонредно богатство и

драгоценно искуство. Но, тој е и мудар човек кој секогаш умеа да постави потребна дистанца меѓу себе и она што сака да го разгледува, толкува и вреднува. И тоа го прави комплексно, мунициозно, нему како да не може да му побегне ниту најмалиот и безначаен детал, не може а да не ги види и почувствува сите подробности кои го градат мозаикот на севкупноста од предметот што е интерес пред одговорноста од пишаниот збор.

Ако човекот и животот се еднаш и неповратно дадени егзистенцијални категории, тогаш делото што тие го оставаат како сопствен аманет за идните времиња и генерации е нивен резултат кој бара полн респект и своевидно ниво кога нив им се преистапува на разгледување. Таа историска мисија си ја поставил Васил Иљоски низ комуникацијата со браќата Миладиновци, Прличев, Мисирков и Рацин, како човек и автор кому исто така му беше судена и судбина историската мисија во тековите и резултатите на македонската литература. За нив тој проговорува отворено и без комплекси, поставени во целината на нивното време и во перспективата на делото што го создавале како дел од себе и од својот народ, низ влијанијата и комуникацијата со духовните вредности на светот, процесите на создавање и дефинирање на делото, личната творечка лабораторија со печатот што го тестаментира врз него. Оттука студиите, записите и разгледите на Иљоски за македонската книжевна историја сметаме дека претставуваат драгоцен и вредносни страници како научна мисла и вистина, со свој сопствен став и оценка, јасни и недвосмислени аргументи за она што сме биле, што сме и што треба да бидеме.

¹Васил Иљоски, Избор, кн. III, огледи, Приредил Александар Алексиев, изд. Македонска книга, Скопје, 1979. Текстовите на Иљоски кои ги разгледуваме се од оваа книга, стр. 22-27, 28-43, 64-72, 73-93, 94-139, 140-161, 162-168.